

БЕЛАРУСКАЯ МОВА – НЕАД’ЕМНЫ ЧЫННІК БЕЛАРУСКАЙ НЕЗАЛЕЖНАЙ ДЗЯРЖАВЫ

На працягу XX ст. у Еўропе і свеце адбываліся важныя гістарычныя змены, якія і зараз, у пачатку XXI ст., маюць значны ўплыў на лёсы ўсіх еўрапейцаў і асабліва жыхароў Цэнтральнай і Усходняй Еўропы.

Сто гадоў таму ў 1918 г. скончылася Першая сусветная вайна, у выніку якой сканала некалькі вялізных імперый, і сярод іх: Германская, Аўстра-Венгерская, Турэцкая (Атаманская) і Расійская.

Тры апошнія з іх былі шматнацыянальнымі і шматмоўнымі, але моўная палітыка там была вельмі жорсткай. Адна дзяржаўная мова – руская, альбо турэцкая – і заціскалі ўсіх іншых. Толькі ў Аўстра-Венгерскай імперыі сітуацыя была крыху лепшай, бо там акрамя нямецкай мовы значную ролю адыгрывала і венгерская, а таксама былі школы на польскай, украінскай і іншых мовах шматлікіх народаў гэтай дзяржавы.

Расійская імперыя нават пасля рэвалюцыі 1905 г. праводзіла русіфікатарскую палітыку, асабліва ў сістэме адукацыі, дзе былі, у прыватнасці, забаронены школы на беларускай мове, нягледзячы на дазвол існавання беларускіх газет і друкаванне кніг і іншай прадукцыі па-беларуску.

Пасля лютаўскай рэвалюцыі 1917 г. і абвяшчэння ў верасні таго ж года Расійскай Федэратыўнай Рэспублікі, моўнае пытанне ў дзяржаве і, найперш у галіне адукацыі, так і не было вырашанае, бо большасць рускіх лібералаў і сацыялістаў заставалася на русіфікатарскіх пазіцыях.

У той час на тэрыторыі Заходняй Беларусі, якую ў 1915 г. акупавалі войскі Германскай і Аўстра-Венгерскай імперый, беларуская мова ўпершыню пасля канца XVII ст. атрымала статус адной з афіцыйных моў і з 1916 г. было дазволена адкрыць беларускамоўныя школы і некалькі семінарыяў [1, с. 181–183].

Таму невыпадкова і ўрад БНР у 1918 г. абвясціў беларускую мову дзяржаўнай на сваёй тэрыторыі і паставіў пытанне пра стварэнне ў Мінску нацыянальнага ўніверсітэта.

Беларускія камуністы на чале з Цішкам Гартным (Жылуновічам) хацелі зрабіць беларускую мову дзяржаўнай і на тэрыторыі ССРБ, але гэтая дзяржава праіснавала толькі два месяцы і была пераўтворана ў ЛітБел, дзе беларуская і літоўская мовы практычна не выкарыстоўваліся. Падчас савецка-польскай вайны (1919–1920 гг.) польскія ўлады масава зачынялі беларускія школы на тэрыторыі Заходняй Беларусі. Крыху пашанцавала Віленшчыне, дзе ў кастрычніку 1920 г. была абвешчана марыянеткавая, але фармальна незалежная, рэспубліка Сярэдняя Літва, дзе дзейнічала Віленская гімназія на беларускай мове і школы ў некаторых вёсках.

У адроджанай у 1920 г. БССР, што складалася з шасці паведаў былой Мінскай губерні, пытанне дзяржаўнасці беларускай мовы паўстала з новай сілай і было замацавана ў сакавіку 1921 г. у Рызе, дзе з новай Польшчай заключылі мір на ўмовах, што беларускія школы і гімназіі на тэрыторыі Польшчы будуць існаваць. У тым жа годзе ў Мінску быў адкрыты нарэшце і ўніверсітэт.

У часы НЭПа, які таксама пачаўся з 1921 г., на тэрыторыі Расіі і іншых савецкіх рэспублік, што ў 1922 г. былі аб'яднаныя ў СССР, актыўна праводзілася палітыка «каранізацыі» і развіцця моў і культур усіх народаў на тэрыторыі новай савецкай дзяржавы.

У 1927 г. БССР абвясціла дзяржаўнымі мовамі чатыры: беларускую, польскую, рускую і ідыш (упершыню ў свеце!). Але паколькі беларусаў было больш і яны былі адзінай карэннай «тытульнай» нацыяй, перавагу атрымала менавіта беларуская мова. Да 1929 г. большасць школ у БССР сталі беларускімі, на беларускую мову паступова пераходзілі і ВНУ. У той жа час у Польшчы пасля дзяржаўнага перавароту 1926 г., калі да ўлады прыйшоў Юзаф Пілсудскі, да 1938 г. практычна ўсе беларускія школы і гімназіі, за выключэннем Віленскай, былі зачынены, а таксама забаранілі ТБШ.

У 1929 г. пасля канчатковай канцэнтрацыі ўсёй улады ў СССР у руках Сталіна палітыка НЭПа разам з «каранізацыяй» і культурным адраджэннем была згорнута, пачалася адкрытая русіфікацыя і масавыя рэпрэсіі супраць усіх нацыянальных эліт, у тым ліку, і беларускай інтэлігенцыі.

ВНУ ў БССР перайшлі на рускую мову, беларускамоўных выкладчыкаў рэпрэсіравалі, на іх месца прыслалі рускамоўных з розных куткоў СССР. Аднак вясковыя школы і часткова гарадскія засталіся беларускамоўнымі. Таму школы на тэрыторыі Заходняй Беларусі пасля 17 верасня 1939 г. таксама перавялі з польскай на беларускую мову навучання.

Пасля 1944–1945 гг. тэрыторыя БССР скарацілася пасля перадачы ПНР Беластоцчыны, а школы там, яшчэ не паспеўшы стаць беларускімі, зноў сталі польскімі і толькі пазней, пасля 1956 г., у некаторых з іх дазволілі вывучаць беларускую мову як асобны прадмет.

У пасляваеннай Беларусі пасля 1959 г. пачалася новая хваля русіфікацыі, калі гарадскія школы былі да 1961 г. гвалтам пераведзеныя на рускую мову, а ў БДУ нават студэнты філфака навучаліся толькі на рускай мове.

Але, дзякуючы беларускім пісьменнікам, якія стваралі магутную беларускамоўную літаратуру, якую масава перакладалі на рускую і іншую мовы, і вясковым школам, беларуская мова ў краіне не загінула.

Прайшло 20 год, вырасла новае пакаленне беларусаў, змянілася знешняя палітычная сітуацыя, аднак беларуская мова не знікла і заняла сталыя пазіцыі ў той сферы, дзе не маюць палітычнай сілы розныя русіфікатары – у інтэрнэце, дзе актыўна карыстаюцца як правіламі арфаграфіі і пунктуацыі, зацверджанымі Законам 2008 г., так і рознымі варыянтамі «гарашкевіцы», што грунтуюцца на правапісе, забароненым у БССР у 1933 г.

Вядома, за гэтыя 20 год беларуская мова фактычна страціла свае пазіцыі ў ВНУ і штогод выцясяняцца са школьнай праграмы, сотнямі зачыняюцца малыя школы з беларускай мовай навучання, а новыя беларускамоўныя класы, ужо не гавораць пра школы, за некаторым выключэннем, нягледзячы на вялізныя намаганні бацькоў і структур ТБМ, не адчыняюцца. Беларускі гуманітарны ліцэй імя Якуба Коласа, у якім уся праца вялася толькі на беларускай мове, цяпер існуе як грамадская ініцыятыва [2, с. 139].

Таму, калі мы хочам захаваць незалежнасць краіны, заставацца нацыяй, патрэбны канкрэтныя змены ў адносінах да дзяржаўнай беларускай мовы. А менавіта, змены ў дзеючае заканадаўства, правядзенне абавязковых дзяржаўных экзаменаў на добрае валоданне абедзвюма дзяржаўнымі мовамі ўсімі дзяржаўнымі чыноўнікамі без выключэння, адкрыццё ва ўсіх каледжах і ВНУ краіны беларускамоўных плыняў і студэнцкіх груп, стварэнне элітнага беларускамоўнага ўніверсітэта для падрыхтоўкі будучых кіруючых кадраў у незалежнай Рэспубліцы Беларусь.

Літаратура:

1. Лыч, Л. Беларуская нацыянальная ідэя: тэарэтычны і практычны аспекты / Леанід Лыч. – Мінск, 2010. – 448 с.
2. Голубеў, В.Ф. Гісторыя Беларусі ад заканчэння Другой сусветнай вайны да перыяду будаўніцтва незалежнай дзяржавы (1945–2016 гады) / В.Ф. Голубеў. – Мінск: Выдавец Зміцер Колас, 2016. – 190 с.

*Вольга Філімонава
(г. Полацк)*

ЛАЦІНА-ПОЛЬСКІЯ СТАРАДУРКІ БЕЛАРУСКАГА ПАХОДЖАННЯ Ў ФОНДАХ НАЦЫЯНАЛЬНАГА ПОЛАЦКАГА ГІСТОРЫКА-КУЛЬТУРНАГА МУЗЕЯ-ЗАПАВЕДНІКА

Францыск Скарына, беларускі і ўсходнеславянскі першадрукар, назаўжды ўпісаў Полацк у летапіс сусветнай кніжнай справы, нягледзячы на тое, што свае кнігі ён друкаваў далёка адсюль. Дзякуючы яму тут адбываюцца самыя ўрачыстыя святкаванні 500-годдзя беларускага кнігадруку. І менавіта дзякуючы асобе Скарыны ў Полацку паўстаў Музей беларускага кнігадрукавання, філіял Нацыянальнага Полацкага гісторыка-культурнага музея-запаведніка (НПГКМЗ), які на працягу ўжо 27 гадоў з'яўляецца адным з самых значных цэнтраў збірання і даследавання кніжнай спадчыны Беларусі.

У 2010 г. у Музеі беларускага кнігадрукавання пачалася актыўная работа па выяўленні калекцыі лаціна-польскіх старадрукаў. Актуальнасць дадзенай працы была абумоўлена перш за ўсё неабходнасцю ўвядзення ў навуковы